ID 1627
C-2 20/03/1997

3.110519251003

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN EX ARTIKEL 20
VAN DE MONUMENTENWET

RONKENSTEIN, gemeenten Beesel en Belfeld.

Toelichting bij het voorstel tot aanwijzing van
een beschermd dorpsgezicht te Ronkenstein

Het te beschermen dorpsgezicht omvat het op bijgevoegde kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, tekening nr.159 met een stippellijn omgrensde gebied.

Rijksdienst voor de Monumentenzorg
Zeist, januari 1983

3.110519251004

INLEIDING

Het gehucht Ronkenstein, dat gelegen is ten noord-oosten van Reuver, is van oorsprong een laat-middeleeuwse ontginningsnederzetting. Het belangrijkste element wordt gevormd door de voormalige watermolen op de Schelkensbeek, die destijds een onderdeel vormde van de landgoederen van het Huis Nieuwenbroek te Beesel. Het huidige gehucht bestaat behalve uit de watermolen uit een viertal in de nabijheid daarvan gelegen hoeven en heeft sinds de 18de eeuw geen ingrijpende wijzigingen meer ondergaan. Mede in samenhang met de op enige afstand gelegen Onderste Hof weerspiegelt het voor bescherming voorgedragen gebied nog goed zijn ontwikkelingsgeschiedenis en vormt het een van de weinige gaaf bewaard gebleven dorpsgezichten in Noord-Limburg.
Gekoppeld aan het overwegend historische karakter van de bebouwing vormt dit gegeven aanleiding tot het voorstel Ronkenstein aan te wijzen als beschermd dorpsgezicht ex artikel 20 van de Monumentenwet.

DE HISTORISCHE ONTWIKKELING

In de 13de eeuw gingen de Kesselse bezittingen in Noord-Limburg over in handen van Gulick (oostelijk van de Maas) en Gelre (westelijk van de Maas). Ten oosten van de Maas kwam evenwel de streek tussen Venlo en Roermond eveneens in het Gelderse Overkwartier te liggen. Een aantal gebieden in deze streek werd vervolgens in leen uitgegeven aan de nieuwe heren van Kessel. Het latere gehucht Ronkenstein vormde daarin een enclave, die als onderdeel van de landgoederen van het Huis Nieuwenbroek te Beesel eigendom was van de graven van Bentheim. Deze hadden de verstrekte hoeve Nieuwenbroek waarschijnlijk als schenking van Gelre in bezit gekregen, hetgeen de verafgelegen ligging ten opzichte van het graafschap Bentheim (ten oosten van het huidige Overijssel) zou kunnen verklaren.

In hoeverre het gebied rond Beesel in die tijd reeds bewoond was is niet bekend. Wel staat vast dat er in de 15de eeuw een aantal verspreide ontginningen aanwezig was. In de omgeving van het latere Ronkenstein bevond zich tenminste een viertal hoeven, waaronder de hoeve Op den Bergh (die gelegen was op de zgn. Schelkensberg, pal ten westen van de huidige spoorlijn), de Nederhoeve (later Onderste Hof genoemd), de Cleijne en de Groote Hof (die beide verder noordelijk gelegen waren). Alle waren zij via de Nederhoeve cijnsplichtig aan de heren van Kessel. Op de helft van de 15de eeuw werd de Nederhoeve met de daarbij behorende gronden overgedragen aan de Kruisheren van Roermond, die de hoeve tot het eind van de 18de eeuw zouden blijven beheren. De ligging van de genoemde vier hoeven is ook tegenwoordig nog min of meer herkenbaar; alleen de Onderste Hof is - na herbouw in 1785 - op de oorspronkelijke plaats bewaard gebleven. De benamingen Op den Bergh, Grote- en Kleine Hoeve worden tegenwoordig niet meer gebruikt.

In het begin van de 15de eeuw was in dit gebied ook tenminste één molen aanwezig, namelijk de molen van Offenbeck. Aangenomen wordt dat deze gelegen moet hebben in de nabijheid van de hoeve Op den Bergh en niet in de omgeving van het latere gehucht Offenbeek, ten oosten van Reuver. Het is niet geheel zeker of de molen van Ronkenstein toen ook al aanwezig was. Deze molen wordt het eerst genoemd in verband met een erfpachtovereenkomst in 1487, de naam Ronkenstein wordt voor het eerst vermeld in een cijnslijst van het Huis Nieuwenbroek uit het jaar 1534. Uit deze bron valt tevens af te leiden dat in de nabijheid van de molen van Ronkenstein ook nog een hoeve aanwezig was, waarschijnlijk ter plaatse van de latere Segershof, direkt ten westen van de molen.
Als leen van het Huis Nieuwenbroek en onderleen van Bentheim was de molen van Ronkenstein de banmolen voor de laten van Nieuwbroek, terwijl de verder stroomafwaarts gelegen molen van Offenbeck fungeerde als banmolen waarop de lenen en laten van Kessel verplicht waren te laten malen.
Ten tijde van de bouw van het kasteel Nieuwenbroek in het midden van de 16de eeuw is de molen van Ronkenstein door verpanding of verkoop min of meer verzelfstandelijkt ten opzichte van de (onder) leenheren. Tot in de 19de eeuw zou de molen verder steeds in handen van familieleden blijven.

In de 16de eeuw heeft de 80-jarige oorlog in dit gebied zware sporen nagelaten. Tot 1586 lagen Beesel en Belfeld tussen twee elkaar vijandige steden: Venlo (Staats) en Roermond (Spaans), met als gevolg dat door regelmatige plunderingen een deel van de bevolking het gebied ontvluchtte. De landbouwproduktie lipe sterk achteruit, waardoor met name de molen van Offenbeck sterk in verval raakte en waarschijnlijk kort nadien gesloopt werd. Aan het eind van de 17de eeuw werd hij echter weer herbouwd, hetgeen op verzet stuitte van de eigenaars van de molen van Ronkenstein en de hoeve Op den Bergh; de eerste omdat hij concurrentie vreesde, de tweede omdat hij overlast ondervond van het opgestuwde water. De molen werd inmiddels

niet langer als banmolen van Kessel erkend. Ondanks een verbod aan de grensbewoners van het Overkwartier om op Gulikse molens te laten malen (1701), is de molen korte tijd later wederom in verval geraakt.

De molen van Ronkenstein werd niet lang daarna, in 1730, uitgebreid met een oliemolen. Deze kwam tegenover de korenmolen aan de andere zijde van de Schelkensbeek te liggen.
Volgens de overeenkomst tussen de Kruisheren en de eigenaar van de molen van Ronkenstein blijken de molens in 1761 verplaatst te zijn in samenhang met de aanleg van een schapenbrug over de Schelkensbeek, die een verbinding vormde tussen de Onderste Hof en de heide. De molens kwamen enkele tientallen meters verder stroomopwaarts te liggen. De oudste kern van het huidige molengebouw dateert waarschijnlijk uit die periode. De exacte ligging van de molens vóór de verplaatsing is niet bekend; helaas is de enig bekende kaart van dit gebied van vóór 1761 (de kaart van Mushex,1662) juist ter plaatse van Ronkenstein beschadigd. De ligging van de schapenbrug is nog te zien op de kaart van Smabers (1781).
Nadat de orde van de Kruisheren van Roermond op last van Josef II van Oostenrijk was verboden, werd de Onderste Hof in 1783 eigendom van de Republiek der Verenigde Nederlanden. Nadat hij in 1784 was afgebrand, ging hij in 1785 in partikuliere handen over en werd op dezelfde plaats herbouwd.

In de tweede helft van de 18de eeuw werd door de nieuwe eigenaars van de molen een tweetal hoeven gebouwd: één tegenover de Segershof (1776), de andere tegenover de molen (1777). De omvang van het gehucht is sedertdien vrijwel onveranderd gebleven.

De situatie in 1781 wordt weergegeven op de kaart van Smabers. Deze laat zien dat het gehucht Ronkenstein bestond uit de (toen nog) L-vormige Segershof, de olie- en korenmolen en de twee hoeven met bijgebouwen aan de andere zijde van de weg. Stroomafwaarts liggen de boerderij en schuur van de Onderste Hof en op ongeveer gelijke afstand stroomopwaarts ligt eveneens een uit twee gebouwen bestaande boerderij. Op de kadastrale minuut van ca. 1830 wordt deze boerderij aangeduid met de naam de Dijcken. Voorts staat het kapelletje bij de Onderste Hof al aangegeven en moet er een bakoven geweest zijn aan de rechterkant van de Schelkensbeek. Van het latere wegenstelsel aan deze zijde is nog niets te zien; de kaart geeft slechts een drietal paden aan naar de Dijckerheide.
Vergelijking van de kaart van Smabers met de kadastrale minuut laat zien dat de Segershof in de tussenliggende periode ver- of herbouwd moet zijn geweest: de oorspronkelijke L-vorm is verdwenen. Ook blijkt de hoeve tegenover de molen naar achteren toe uitgebreid te zijn. (In het metselwerk van de kopgevels is deze vergroting nog herkenbaar). De Ronkensteinse molen zelf is na 1830 uitgebreid; ook deze vergroting is met name in de oostgevel nog goed herkenbaar.
Het middelste pad naar de Dijckerheide op de kaart van Smabers lijkt op de kadastrale minuut inmiddels een weg geworden te zijn (de huidige Krommenhoekerweg). De overige wegen in deze omgeving

3,110519251005

zijn pas in de 20ste eeuw tot stand gekomen.
In de 60-er jaren van de vorige eeuw werd de spoorlijn Venlo-Roermond aangelegd, waardoor Ronkenstein en omgeving direkt ten westen van de Onderste Hof werd afgesneden van het gebied in de omgeving van de Schelkensberg.

De belangrijkste produkten die in de 19de eeuw verwerkt werden waren rogge, haver, gerst en boekweit. De oliemolen raakte geleidelijk in verval en werd in de tweede helft van de 19de eeuw afgebroken. De korenmolen daarentegen werd aan het begin van de 20ste eeuw nog gemoderniseerd: de raderen werden vervangen door een turbine. In 1950 werd de molen stilgelegd. Nadat het drijfwerk was verwijderd werd hij in 1961 verbouwd tot woning.

3.110519251006

HET RUIMTELIJKE KARAKTER

De huidige ruimtelijke struktuur wordt voornamelijk bepaald door de twee hoofdelementen, te weten de met hoge begroeiing omzoomde Schelkensbeek en de Molenweg-Ronkenstein, die elkaar in een kom kruisen. Ter plaatse van deze kruising is het gehucht Ronkenstein gelegen, dat bestaat uit de molen en een viertal boerderijen die in elkaars nabijheid min of meer vrij gesitueerd zijn. Op enige afstand in de omgeving zijn verspreid nog enkele boerderijen gelegen (waaronder de Onderste Hof en de hoeve de Dijcken).
Het omringende landschap bestaat ten westen van de Schelkensbeek uit licht glooiend open bouw- en weideland. Direkt ten oosten van de Schelkensbeek is het landschap in kleinere compartimenten ingedeeld: afwisselend bouw- of weilanden en bos.
Een belangrijke rol spelen voorts de molenvijver en de paden naar de Onderste Hof (ten westen van de Schelkensbeek) en naar het zuiden (langs de oostelijke oever van de Schelkensbeek).
Bij benadering vanaf de Molenweg wordt het beeld bepaald door de met roden pannen gedekte kappen van Ronkenstein en de Onderste Hof, die nog juist boven de glooiing uit te zien zijn. Tegen de achtergrond van de bosstrook die het beloop van de Schelkensbeek markeert levert dit een zeer aantrekkelijk beeld op.
De recent aangelegde sportvelden tussen de Molenweg en de Onderste Hofweg moeten weliswaar als een funktionele aantasting van het landelijke karakter van de omgeving worden aangemerkt, maar hebben het karakter in visuele zin - mede dankzij de hoge berm aan de Ronkensteinse zijde en het vrijwel ontbreken van windsingels - nauwelijks aangetast.
De ligging in een kom en aan een bocht in de weg veroorzaken een besloten ruimtelijk karakter dat een boeiend contrast vormt met de relatieve openheid van het omringende land.
De bebouwing van Ronkenstein is met uitzondering van enkele achtergelegen schuren van een bijzondere monumentale waarde. De samenhang in het historische bebouwingsbeeld wordt in belangrijke mate bepaald door de traditionele bouwvormen en detailleringen, kleur en materiaalgebruik. Opmerkelijk is dat de gebouwen aan de straatzijde meestal zijn gewit of gepleisterd; van buitenaf wordt het beeld bepaald door gevels in schoon metselwerk van donkerbruine baksteen.
Een aparte vermelding waard is het wegkapelletje, dat langs het pad naar de Onderste Hof een markant gegeven vormt.
In de oostgevel van de molen is aan de voorkant nog de oorspronkelijke houten vakwerkconstructie zichtbaar; in samenhang met het verval van de Schelkensbeek pal daarnaast is de oorspronkelijke funktie als watermolen nog goed herkenbaar.
De erfscheidingen door middel van hagen en eenvoudige afrasteringen en de kleine moestuinen versterken het rurale karakter van de nederzetting.
De doorgaande route Molenweg-Ronkenstein-Reuverweg/Krommenhoekerweg is onlangs opnieuw geasfalteerd en plaatselijk van, met klinkers bestrate molgoten, voorzien. De overige wegen en paden zijn onverhard gebleven.

DE OMGRENZING

Naast de historische samenhang vormt het voor bescherming voorgedragen gebied in visueel-ruimtelijke zin een eenheid. Het zicht van buitenaf op het in een kom gelegen gehucht zowel als het zicht van binnenuit naar buiten toe wordt ongeveer begrensd door de volgende lijnen: aan de noord-west zijde door de hooggelegen spoordijk, aan de noordzijde door de dicht begroeide hoge oever van de Schelkensbeek, aan de oostzijde door de Reuverweg en het in het verlengde daarvan gelegen pad langs de Schelkensbeek naar het zuiden en tenslotte aan de zuid-west zijde door de Nijverheidsweg en het pad in het verlengde daarvan. De begrenzing volgt zoveel mogelijk in het veld herkenbare lijnen in de vorm van wegbermen en perceelgrenzen. Het is evenwel voor de belevingswaarde van het dorpsgezicht van belang dat ook de wijdere omgeving een agrarische funktie heeft en onbebouwd is.
Aan de noordzijde van het dorpsgezicht is de bovenlijn van het talud als begrenzing aangehouden, waarmee het gehele beloop en profiel van de Schelkensbeek binnen de omgrenzing zijn opgenomen. Dit brengt met zich mee dat een gedeelte van het voor bescherming voorgedragen gebied, namelijk de smalle bosstrook langs de noordelijke oever, in de gemeente Belfeld is gelegen.

RECHTSGEVOLG VAN DE BESCHERMING

De bescherming van het dorpsgezicht Ronkenstein zal volgens artikel 37, lid 5 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening geëffektueerd moeten worden door vaststelling of wijziging van een bestemmingsplan voor het betreffende gebied. De toelichting op de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht kan daarbij wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen.
Doel van de aanwijzing is de karakteristieke en met de historische ontwikkeling samenhangende struktuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als een zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkelingen binnen het gebied.
De aanwijzing beoogt op die manier een basis te geven voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt.

3.110519251007

RONKENSTEIN, kaart van Smabers, (detail) 1781

3.110519251008

RONKENSTEIN, kadastrale kaart van Smabers, 1781

3.110519251009

RONKENSTEIN, kadastraal minuutplan, ca. 1830

3.110519251010

RONKENSTEIN, topografische kaart, ca. 1850

3.110519251011

RONKENSTEIN, topografische kaart, 1891